

Конституційні гарантії захисту прав дитини: огляд практики Верховного Суду

Автор: Берназюк Ян

Організація: Верховний Суд

Видання: Конституціоналіст · 2025

Дата публікації: 2025-02-04

Постійна адреса:

<https://constitutionalist.com.ua/konstytutsijni-harantii-zakhystu-prav-dytyny-ohliad-praktyky-verkhovnoho-sudu/>

Відомості про автора

Берназюк Ян

Верховний Суд

Текст документа

Берназюк Ян

суддя Касаційного адміністративного

суду у складі Верховного Суду

доктор юридичних наук, професор

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ:

ОГЛЯД ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Вступ.

Захист прав дітей є одним із ключових напрямів діяльності Верховного Суду, який забезпечує реалізацію норм національного законодавства та міжнародних стандартів у сфері прав дитини. Судова практика відіграє важливу роль у формуванні єдиних підходів до розв'язання питань, пов'язаних із правом дитини на освіту, соціальний захист, безпечне середовище та охорону здоров'я. Рішення Верховного Суду ґрунтуються на принципах верховенства права, забезпечення найкращих інтересів дитини та пропорційності між приватним і публічним інтересом.

Значна частина справ з цього огляду стосується реалізації права дітей на освіту, зокрема щодо відмови у прийнятті до навчальних закладів, реорганізації шкіл та забезпечення рівного доступу до освітніх послуг. Окрему увагу Суд приділяє захисту соціальних гарантій дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, включаючи право на соціальну допомогу. Питання безпеки дітей у публічних місцях, функціонування служб у справах дітей та обов'язків місцевого самоврядування у сфері охорони дитинства також часто стають предметом судового розгляду.

Верховний Суд наполегливо дотримується принципу, що рішення, які зачіпають права дітей, мають ухвалюватися з урахуванням їхніх найкращих інтересів. Водночас практика Суду демонструє баланс між правами дітей та іншими конституційними принципами, такими як свобода підприємницької діяльності та публічні інтереси у сфері охорони здоров'я.

Умови правомірності відмови у прийнятті дитини без щеплень до дитячого садка

Верховний Суд розглянув касаційну скаргу фізичної особи на постанову Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду у справі щодо відмови Територіального відділу освіти Хортицького району у наданні направлення дитини до дошкільного навчального закладу через відсутність профілактичних щеплень.

Суть спору полягала у тому, що позивачка відмовилася від проведення обов'язкових щеплень своїй дитині та вважала протиправною відмову у наданні направлення до дитячого садка. Суд першої інстанції визнав відмову незаконною, але апеляційний суд скасував це рішення, визнавши дії органу освіти правомірними. Позивачка подала касаційну скаргу, наполягаючи на тому, що її дитина має рівне право на дошкільну освіту.

Верховний Суд погодився з висновками апеляційного суду та зазначив, що відповідно до статті 15 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» прийом дітей до закладів освіти можливий лише за наявності профілактичних щеплень або відповідного медичного висновку лікарсько-консультативної комісії (ЛКК). Відмова у щепленнях за рішенням батьків не створює винятку з цього правила, а відповідний висновок ЛКК, що дитині не рекомендовано відвідувати дитячі колективи, є підставою для відмови у прийнятті до дитячого садка.

Суд наголосив, що вимога стосовно обов'язкової вакцинації є частиною державної політики захисту громадського здоров'я. Вона спрямована на запобігання поширенню інфекційних захворювань у дитячих колективах і гарантує безпеку як щеплених дітей, так і тих, хто за медичними показниками не може отримати щеплення. Законодавство встановлює, що кожна дитина має право на освіту, але реалізація цього права повинна узгоджуватися із законодавчими вимогами щодо санітарних норм та епідеміологічної безпеки.

Відповідно до статті 9 Закону України «Про дошкільну освіту» громадяни України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак мають рівні права на здобуття дошкільної освіти у закладах дошкільної освіти незалежно від підпорядкування, типів і форми власності, а також у сім'ї. Частиною п'ятою цієї ж статті передбачено, що діти можуть здобувати дошкільну освіту за бажанням батьків або осіб, які їх замінюють: у закладах дошкільної освіти незалежно від підпорядкування, типів і форми власності; у структурних підрозділах юридичних осіб приватного і публічного права, у тому числі закладів освіти; у сім'ї - за сімейною (домашньою) формою здобуття дошкільної освіти.

Також Верховний Суд зазначив, що альтернативні форми дошкільної освіти, такі як соціально-педагогічний патронат, можуть бути запропоновані для дітей, які не можуть відвідувати колективні навчальні заклади через медичні обмеження. Це забезпечує баланс між правом дитини на освіту та суспільним інтересом у дотриманні санітарних норм. У таких випадках відповідні органи зобов'язані інформувати батьків про наявні варіанти отримання освіти, що відповідають інтересам їхньої дитини та не суперечать законодавству.

Зважаючи на це, завданням держави є забезпечення дотримання справедливого балансу між реалізацією права дитини на дошкільну освіту та інтересами інших дітей. Верховний Суд підкреслив, що індивідуальне право батьків відмовитися від щеплення своєї дитини не може порушувати загальне право інших дітей на безпечне освітнє середовище, що гарантоване статтями 3, 27 та 49 Конституції України.

Верховний Суд сформулював такі правові висновки:

Відмова у прийнятті дитини до дошкільного навчального закладу через відсутність профілактичних щеплень є законною, якщо вона ґрунтується на висновку лікарсько-консультативної комісії, яка не рекомендувала відвідування дитячого колективу.

Батьки мають право відмовитися від щеплення дитини, але така відмова не створює автоматичного права на відвідування дошкільного закладу, якщо існують обґрунтовані медичні підстави для обмеження контакту дитини з колективом.

Постанова Верховного Суду від 20 березня 2018 року у справі № 337/3087/17 (адміністративне провадження № К/9901/283/18) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72899510>

Дитина загиблого військовослужбовця має право на одноразову грошову допомогу, якщо не мала власної сім'ї

Верховний Суд розглянув касаційну скаргу Міністерства оборони України на постанови Малинського районного суду Житомирської області та Житомирського апеляційного адміністративного суду у справі за позовом фізичної особи до Міністерства оборони України про визнання протиправним та скасування рішення комісії Міністерства оборони щодо відмови у призначенні та виплаті одноразової грошової допомоги у зв'язку із загибеллю батька під час виконання військових обов'язків.

Суть спору полягала у тому, що позивач, будучи дитиною загиблого військовослужбовця, звернувся за отриманням одноразової грошової допомоги відповідно до статті 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Міністерство оборони України відмовило у виплаті, посилаючись на те, що на момент звернення позивач досяг повноліття та не мав статусу дитини відповідно до Сімейного кодексу України. Суди першої та апеляційної інстанцій визнали відмову Міністерства оборони протиправною та зобов'язали призначити і виплатити позивачеві одноразову грошову допомогу.

Верховний Суд погодився з рішеннями судів попередніх інстанцій, підкресливши, що стаття 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» передбачає право на отримання одноразової грошової допомоги для дітей загиблих військовослужбовців, які не мають (і не мали) власної сім'ї. Суд наголосив, що ця норма є спеціальною та має пріоритет перед загальними положеннями Сімейного кодексу України щодо визначення віку дитини. Відтак, позивач як дитина загиблого військовослужбовця, що не мав власної сім'ї, має право на одноразову грошову допомогу.

Верховний Суд також врахував принципи соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, закріплені у Конституції України та міжнародних стандартах. Суд наголосив, що право на соціальний захист у разі втрати годувальника є основоположною гарантією, яка забезпечує гідний рівень життя та стабільність для членів сімей військовослужбовців. Відмова у виплаті допомоги лише на підставі віку суперечить меті законодавства, яке спрямоване на захист прав осіб, які втратили батьків під час виконання ними військового обов'язку.

Крім того, Суд послався на практику Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях неодноразово підкреслював важливість дотримання принципу правової визначеності та забезпечення справедливого балансу між державними інтересами та правами громадян на соціальний захист. Верховний Суд підкреслив, що відмова у призначенні допомоги, яка передбачена законом, створює невинуватиту дискримінацію та порушує принцип рівності перед законом.

Верховний Суд сформулював такі правові висновки:

Дитина загиблого військовослужбовця, яка не має (і не мала) власної сім'ї, має право на отримання одноразової грошової допомоги відповідно до статті 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», незалежно від досягнення нею повноліття.

Відмова у призначенні одноразової грошової допомоги на підставі віку заявника, без урахування його статусу як члена сім'ї загиблого відповідно до спеціального законодавства, є протиправною та порушує право на соціальний захист.

Постанова Верховного Суду від 10 липня 2018 року у справі № 283/1586/17 (адміністративне провадження № К/9901/49738/18) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75253734>

Ухвалюючи рішення про ліквідацію школи, необхідно враховувати думку територіальної громади

Верховний Суд розглянув у касаційному порядку справу за колективним позовом громадян до Бориспільської районної ради Київської області про визнання незаконними та скасування рішень про приєднання Київської загальноосвітньої школи – дитячого садка до Вороньківської загальноосвітньої школи.

У позовних вимогах, зокрема, зазначено, що оскаржувані рішення прийняті Бориспільською райрадою з перевищенням повноважень та без дотримання встановленої процедури, зокрема, без проведення консультацій з громадськістю, без оприлюднення належним чином відповідних рішень. Вказується також, що наведеними рішеннями порушено права позивачів, як членів територіальної громади та батьків учнів ліквідованого навчального закладу.

Суди першої та апеляційної інстанції у задоволенні адміністративного позову відмовили, виходячи з того, що Бориспільською районною радою не було допущено перевищення меж наданих їй повноважень.

Верховний Суд скасував та направив справу на новий розгляд до суду першої інстанції, зауваживши, що оскаржувані рішення впливають на таке важливе конституційне право позивачів (їх дітей), як право на освіту, що є безумовною підставою для врахування думки територіальної громади при прийнятті таких рішень.

Суд зазначив, що відповідно до пункту 3 Порядку проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 996 від 03 листопада 2010 року, консультації з громадськістю проводяться в обов'язковому порядку, зокрема, з приводу розроблення та реалізації програм економічного, соціального і культурного розвитку.

Суд дійшов висновку, що судами попередніх інстанцій неповно встановлені всі обставини справи, що мають суттєве значення для її правильного вирішення, не надано належної правової оцінки встановленим обставинам справи, що призвело до винесення у ній незаконного рішення.

Під час нового розгляду справи суди мають встановити обсяг повноважень Бориспільської райради щодо прийняття рішення про ліквідацію та реорганізацію Київлівської школи; з'ясувати, чи було дотримано порядок прийняття та оприлюднення відповідного рішення ради; чи враховано у процесі його прийняття інтереси територіальної громади, а також надати належну оцінку тому, що з питання утворення освітнього округу та реорганізації школи не було проведено консультації з громадськістю.

Постанова Верховного Суду від 14 серпня 2018 року у справі №359/6814/17 (адміністративне провадження №К/9901/50499/18) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75906258>

Верховний Суд визнав протиправною відмову у наданні допомоги при народженні дитини внутрішньо переміщеній особі

Верховний Суд розглянув касаційну скаргу Управління соціального захисту населення Мирноградської міської ради (УСЗН) у справі за позовом внутрішньо переміщеної особи щодо визнання бездіяльності УСЗН протиправною та зобов'язання призначити їй допомогу при народженні дитини.

Позивач, будучи внутрішньо переміщеною особою, звернулася до УСЗН із заявою про надання допомоги при народженні дитини. Проте їй було відмовлено з підстави її відсутності за місцем фактичного проживання, що, на думку відповідача, унеможлиблює надання такої допомоги. Оскаржуючи цю відмову, позивач звернулася до суду, наголошуючи, що її відсутність за зареєстрованим місцем проживання не може бути підставою для позбавлення права на соціальний захист, гарантованого державою.

Суди першої та апеляційної інстанцій підтримали вимоги позивача, визнавши дії УСЗН неправомірними. Верховний Суд погодився з таким висновком, залишивши касаційну скаргу без задоволення. Суд наголосив, що право на допомогу при народженні дитини є гарантованим державою та не може бути обмежене з причин, які не передбачені законом.

У своїй постанові Верховний Суд вказав, що відповідно до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» для призначення допомоги при народженні дитини необхідно лише підтвердити факт народження дитини та надати відповідну заяву. Жодні додаткові умови, зокрема перевірка фактичного місця проживання заявника, не передбачені законом і не можуть бути використані для обмеження соціальних виплат.

Суд також підкреслив, що внутрішньо переміщені особи мають право на всі соціальні гарантії на рівних умовах з іншими громадянами України, а відмова у виплаті допомоги лише через механізм перевірки місця проживання є незаконною. Верховний Суд послався на рішення Європейського суду з прав людини, в яких зазначено, що соціальні виплати, передбачені законом, мають бути доступні всім особам, які відповідають критеріям їх отримання.

Особливо Верховний Суд наголосив на необхідності дотримання принципу правової визначеності та недопущення дискримінації внутрішньо переміщених осіб у сфері соціального захисту. Оскільки законодавство не ставить призначення допомоги при народженні дитини в залежність від перевірки місця проживання, УСЗН, відмовляючи у виплаті на підставі власних внутрішніх регламентів, фактично розширило норми закону, що є неприпустимим з точки зору конституційних гарантій соціального захисту.

Крім того, Верховний Суд звернув увагу на важливість забезпечення прав дітей, зокрема відповідно до Конвенції ООН про права дитини, ратифікованої Україною. Згідно з міжнародними стандартами, всі рішення, що стосуються дітей, мають прийматися з урахуванням їхніх найкращих інтересів. Таким чином, позбавлення дитини соціальних виплат, на які вона має право від народження, суперечить як національному законодавству, так і міжнародним зобов'язанням України.

Таким чином, Верховний Суд підтвердив право позивача на отримання допомоги при народженні дитини, визнавши протиправною відмову УСЗН, та зобов'язав його призначити і виплатити відповідну допомогу.

Постанова Верховного Суду від 25 квітня 2019 року у справі № 226/1056/17 (адміністративне провадження № К/9901/23383/18) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81478173>

ВС роз'яснив, у яких випадках прокурор може здійснювати представництво інтересів держави в суді у справах за позовом до органу місцевого самоврядування

Порушення або загроза порушення інтересів держави у сфері охорони дитинства, спричинена протиправною бездіяльністю органу місцевого самоврядування, на який покладається, зокрема, створення безпечних умов для життя і здорового розвитку дитини, є підставою для представництва прокурором інтересів держави у суді відповідно до ст. 23 Закону України «Про прокуратуру».

Про це зазначив Верховний Суд, розглянувши адміністративну справу за позовом заступника керівника Фастівської місцевої прокуратури Київської області до Фастівської сільської ради Фастівського району Київської області про визнання протиправною бездіяльності та зобов'язання вчинити певні дії.

На обґрунтування позовних вимог прокурор зазначив, що Фастівська сільрада не виконала покладених на неї повноважень зі здійснення паспортизації та інвентаризації закріплених за нею об'єктів благоустрою, а саме – ігрового майданчика, чим позбавила можливості його активного використання та порушила інтереси держави у сфері охорони дитинства.

Суди першої та апеляційної інстанцій, повертаючи позовну заяву позивачеві, дійшли висновку, що у цій справі немає підстав, визначених ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», для представництва прокурором інтересів держави у суді.

Верховний Суд не погодився з рішеннями судів попередніх інстанцій, зазначивши, що зі змісту положень Конституції України, законів України «Про охорону дитинства», «Про місцеве самоврядування в Україні» вбачається, що обов'язок органів державної влади та місцевого самоврядування полягає у створенні, у межах визначених законом повноважень, умов для комфортного та безпечного життя дитини, отримання освіти, соціального захисту, всебічного розвитку тощо, зокрема, й шляхом створення та належного утримання об'єктів благоустрою населених пунктів.

З огляду на те, що прокурор в адміністративному позові вказав, які саме інтереси держави порушено протиправною бездіяльністю органу місцевого самоврядування, та враховуючи, що відсутній орган, до компетенції якого належить здійснення нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування, ВС зазначив, що суди першої та апеляційної інстанцій дійшли помилкового висновку про недоведеність прокурором підстав для захисту інтересів держави в суді та необґрунтовано повернули позов прокурору.

На цій підставі КАС ВС сформував правову позицію, відповідно до якої особливості органів місцевого самоврядування як суб'єктів владних повноважень є те, що кожен із таких суб'єктів, з урахуванням положень Конституції України, є самостійним, автономним і не перебуває у підпорядкуванні жодного органу. Отже, позови прокурора до органу місцевого самоврядування, за загальним правилом, подаються з такої підстави, як відсутність суб'єкта, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження. У такій категорії справ орган прокуратури повинен лише довести, що оскаржуваним рішенням, дією або бездіяльністю суб'єкта владних повноважень завдано шкоду інтересам держави.

При цьому інтереси держави, у тому числі, охоплюють інтереси мешканців територіальної громади, зокрема, у таких сферах, як охорона здоров'я та благоустрій населених пунктів, оскільки відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Постанова Верховного Суду від 15 жовтня 2019 року у справі № 810/3894/17 (адміністративне провадження № К/9901/9717/19) – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85032366>.

Міська рада може встановлювати обмеження щодо продажу алкогольних виробів біля загальноосвітніх навчальних закладів

Щоб створити безпечні умови для навчання та фізичного розвитку дітей, органи місцевого самоврядування у межах своїх повноважень можуть встановлювати обмеження щодо продажу алкогольних виробів на відстані ближчій, ніж 50 м від територій загальноосвітніх навчальних закладів та дитячих спортивних шкіл.

Такого висновку дійшов Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду, розглянувши адміністративну справу за позовом підприємства до Хмельницької міської ради про визнання протиправним та нечинним рішення.

Позивач оскаржує рішення Хмельницької міськради щодо заборони продажу алкогольних напоїв на об'єктах торгівлі, розміщених на відстані не менше 50 метрів від території загальноосвітніх навчальних закладів та дитячих спортивних шкіл. На обґрунтування позовних вимог позивач зазначає, що вищевказаними рішеннями міської ради порушуються його права щодо здійснення підприємницької діяльності на підставі відповідної ліцензії. Такі рішення, на думку позивача, є дискримінаційними, протизаконними, оскільки орган місцевого самоврядування вийшов за межі наданих йому законом повноважень.

Верховний Суд відмовив у задоволенні позову з огляду на таке.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» встановлено, що місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Як вбачається із встановлених судами попередніх інстанцій обставин справи, оскаржувані рішення міськради прийняті з метою посилення профілактичного впливу і протидії проявам пияцтва та алкоголізму серед населення м. Хмельницького на підставі численних звернень і скарг, які надходили на адресу міськради. В них зазначено, що продаж алкогольних та слабоалкогольних напоїв у безпосередній близькості до закладів освіти та дитячих спортивних закладів призводить до того, що на території відповідних закладів перебувають особи у нетверезому стані, які можуть поводитись агресивно, створюючи реальну загрозу та небезпеку для дітей. Крім того, зазначається, що територіальна близькість спонукає дітей старшого віку до раннього вживання алкоголю, що особливо небезпечно в дитячому віці.

Суд дійшов до висновку про те, що рішення Хмельницької міської ради, якими встановлено обмеження щодо продажу алкогольних виробів на відстані, ближчій ніж 50 м від територій загальноосвітніх навчальних закладів та дитячих спортивних шкіл, спрямовано на досягнення справедливого балансу між загальними інтересами суспільства (відповідної територіальної громади), які полягають у створенні безпечних умов для навчання та фізичного розвитку дітей, захисту під час їх перебування у навчальному закладі від негативних наслідків споживання алкогольних та слабоалкогольних напоїв, у тому числі небезпеки від взаємодії з особами, що перебувають у нетверезому стані на території навчального закладу, та вимогами захисту економічних інтересів окремої особи, зокрема гарантованого ч. 1 ст. 42 Конституції України права на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Крім того, Суд врахував, що спірне рішення міськради поширюється на всіх суб'єктів господарської діяльності, отже, посилення позивача на наявність ознак суттєвого обмеження конкурентоспроможності є помилковим.

Постанова Верховного Суду від 18 жовтня 2018 року у справі № 822/3692/17 – <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/77248378>

Законодавчі гарантії щодо безпеки дитячого одягу

Виведення з обігу виробів, які є небезпечними для дітей, та застосування до суб'єкта господарювання за введення в обіг небезпечної нехарчової продукції штрафних санкцій спрямоване на досягнення справедливого балансу між загальними інтересами суспільства, які полягають у створенні безпечних умов для фізичного розвитку дітей, захисту їх здоров'я від негативного впливу небезпечної нехарчової продукції, та вимогами захисту економічних інтересів окремої особи, зокрема, гарантованого ч. 1 ст. 42 Конституції України права на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Про це зазначив Верховний Суд, розглянувши адміністративну справу за позовом ТОВ до Інспекції з питань захисту прав споживачів в Одеській області, Головного управління Держпродспоживслужби в Одеській області про визнання протиправним і скасування рішень та постанови.

Суть спору полягає в тому, що відповідач вжив обмежувальних (корегувальних) заходів і застосував штрафні санкції до суб'єкта господарської діяльності за введення в обіг небезпечної нехарчової продукції, а саме – дитячого одягу. Товариство просило визнати протиправними та скасувати вказані рішення з посиланням на недотримання справедливого балансу між прийнятим рішенням (вжитими заходами) та суспільною небезпекою від допущеного порушення.

Суд врахував, що відповідно до ст. 4, ч. 1 ст. 5 Закону України «Про загальну безпечність нехарчової продукції» виробники зобов'язані вводити в обіг лише безпечну продукцію; продукція вважається безпечною, якщо вона відповідає вимогам щодо забезпечення безпечності продукції, встановленим законодавством. Згідно з положеннями ст. 15 ГК України у сфері господарювання застосовуються технічні регламенти, стандарти, кодекси усталеної практики та технічні умови.

Так, пункти 2 і 3 Технічного регламенту щодо назв текстильних волокон і маркування текстильних виробів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2009 року № 13, який розроблений на підставі Директиви Європейського Парламенту і Ради ЄС 96/74/ЄС від 16 грудня 1996 року, передбачено, що дія цього Регламенту поширюється на всі види текстильних волокон, інформацію, яка наноситься під час маркування текстильних виробів, і супровідну документацію на такі вироби на різних стадіях їх виготовлення та введення в обіг; вимоги цього Регламенту є обов'язковими для всіх суб'єктів господарювання незалежно від форми власності, сфера діяльності яких поширюється на текстильні волокна і вироби на різних стадіях їх виготовлення та введення в обіг на території України.

Верховний Суд погодився з висновком суду апеляційної інстанції, який скасував рішення суду першої інстанції та залишив позов без задоволення, про те, що ГУ Держпродспоживслужби в Одеській області, приймаючи оскаржувані постанову про накладення штрафних санкцій та рішення про вжиття обмежувальних заходів стосовно ТОВ, діяло в межах своїх повноважень і на підставі чинного законодавства України, а зазначені рішення та постанова були винесені обґрунтовано, з урахуванням усіх обставин, що мають значення для справи та прийнято у спосіб, що відповідає чинному законодавству України.

У цій справі Верховний Суд сформулював правову позицію, відповідно до якої введення в обіг дитячого одягу, виготовленого з використанням неорганічних хімічних волокон, без дотримання встановлених державних стандартів або технічних умов, які можуть бути джерелом негативної дії цілого комплексу хімічних речовин різних за класом небезпечності та впливом на організм дитини, становить ризики для споживачів (користувачів), несумісні із загальною вимогою щодо безпечності продукції.

Постанова Верховного Суду від 24 жовтня 2019 року у справі № 815/1729/16 (адміністративне провадження № К/9901/14314/18) – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85207552>

Застосування поняття «інтереси держави» в контексті права прокурора на звернення до суду з позовом до органу місцевого самоврядування

Надмірна формалізація поняття «інтереси держави», особливо у сфері публічних правовідносин, може призвести до необґрунтованого обмеження повноважень прокурора на захист суспільно значущих інтересів.

До такого висновку дійшов Верховний Суд, розглянувши у касаційному порядку адміністративну справу № 804/4585/18 за позовом виконувача обов'язків керівника Дніпропетровської місцевої прокуратури № 1 Дніпропетровської області до Департаменту гуманітарної політики Дніпровської міської ради про визнання протиправною бездіяльності та зобов'язання вчинити певні дії. Суть спору полягає у тому, що прокурор, в порядку частини третьої статті 53 КАС України, звернувся до суду з позовом з метою зобов'язання Департаменту вжити заходів в межах компетенції, спрямованих на оформлення правовстановлюючих документів на земельну ділянку під навчальним закладом.

Суди першої та апеляційної інстанцій у задоволенні позову відмовили, виходячи з того, що прокурором не доведено необхідності захисту інтересів держави та комунального закладу саме прокурором, а також не обґрунтовано підстав звернення до суду.

Верховний Суд не погодився з такими висновками судів, скасував їх рішення та направив справу для продовження розгляду до суду першої інстанції, оскільки встановив, що такий висновок судів є помилковим.

Незгода судів попередніх інстанцій у цій справі з наведеним в адміністративному позові на виконання частини четвертої статті 53 КАС України обґрунтуванням прокурора щодо визначеної ним підстави представництва, як і неподання прокурором доказів відсутності органів влади, які мають повноваження здійснювати захист законних інтересів держави у спірних правовідносинах, не є підставою для залишення позову без розгляду.

На цій підставі Верховний Суд сформулював правову позицію, відповідно до якої «інтереси держави» є оціночним поняттям, що охоплює широке і водночас чітко не визначене коло законних інтересів, які не піддаються точній класифікації, а тому їх наявність повинна бути предметом самостійної оцінки суду у кожному випадку звернення прокурора з позовом; надмірна формалізація поняття «інтереси держави», особливо у сфері публічних правовідносин, може призвести до необґрунтованого обмеження повноважень прокурора на захист суспільно значущих інтересів там, де це дійсно потрібно.

У справі, що розглядається, прокурор в адміністративному позові зазначив, що захисту підлягають інтереси держави у сфері охорони права на освіту дітей шляхом створення належних та безпечних умов для здобуття освіти, які порушено протиправною бездіяльністю органу місцевого самоврядування та комунального закладу освіти, що знаходиться у віданні Дніпровської міської ради.

На думку Суду, таке обґрунтування є сумісним з розумінням «інтересів держави» у зв'язку з наступним.

Так, у Преамбулі Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року (у редакції зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року), яку ратифіковано Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року № 789-XII, зазначено, що дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження. Статтею 3 Конвенції визначено, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

Крім того, відповідно до статті 28 Конвенції про права дитини держави-учасниці держави-учасниці визнають право дитини на освіту, і з метою поступового досягнення здійснення цього права на підставі рівних можливостей вони, зокрема: сприяють розвитку різних форм середньої освіти, як загальної, так і професійної, забезпечують її доступність для всіх дітей.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» забезпечення найкращих інтересів дитини - дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити. Охорона дитинства - система державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав.

Відтак, обов'язок органів державної влади та місцевого самоврядування полягає у створенні, у межах визначених законом повноважень, умов для отримання дитиною освіти, забезпечення її доступності шляхом, зокрема, належного функціонування розгалуженої мережі навчальних закладів.

Стосовно наявності підстав, визначених частиною третьою статті 23 Закону України «Про прокуратуру», для представництва інтересів держави у суді у справі, що розглядається, Суд зазначив наступне.

Відповідно до пункту 34 частини першої статті 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до виключної компетенції сільських, селищних, міських рад належить, зокрема, вирішення відповідно до закону питань регулювання земельних відносин; до повноважень сільських, селищних, міських рад у галузі земельних відносин на території сіл, селищ, міст, відповідно до частини першої статті 12 Земельного кодексу України, належить, зокрема: організація землеустрою; передача земельних ділянок комунальної власності у власність громадян та юридичних осіб відповідно до цього Кодексу.

В адміністративному позові прокурор стверджує, що міськрада не виконала покладені на неї повноваження з оформлення правовстановлюючих документів на земельну ділянку під навчальним закладом КЗО «НБК № 41» Дніпровської міської ради площею, 0,9241 га та передачі земельної ділянки у постійне користування навчальному закладу, який фактично на ній розташований, що зумовило виникнення ризику для нормального функціонування закладу та здійснення навчально-виховного процесу та може призвести до негативних наслідків та порушення прав дітей. При цьому, як зазначив заступник прокурора, орган, на який покладаються повноваження щодо забезпечення виконання міськрадою своїх зобов'язань у спірних правовідносинах, відсутній.

У продовження сформульованої правової позиції зазначити. Верховний Суд також зробив висновок, що особливістю органів місцевого самоврядування як суб'єктів владних повноважень є те, що кожен з таких суб'єктів, з урахуванням положень Конституції України, є самостійним, автономним та не знаходиться у підпорядкуванні жодного органу.

Таким чином, позови прокурора до органу місцевого самоврядування, за загальним правилом, подаються з такої підстави, як відсутність суб'єкта, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження. У такій категорії справ орган прокуратури повинен лише довести, що оскаржуваним рішенням, дією або бездіяльністю суб'єкта владних повноважень завдано шкоду інтересам держави.

При цьому інтереси держави, у тому числі охоплюють інтереси мешканців територіальної громади, зокрема, у таких сферах, як охорона здоров'я та благоустрій населених пунктів, оскільки відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; положеннями статей 5, 7 Конституції України також гарантовано те, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ; народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування; в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування.

Постанова Верховного Суду від 05 листопада 2019 року у справі № 804/4585/18

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/85493166>

Факт випуску з навчального закладу дитини, позбавленої батьківського піклування, є підставою для виплати одноразової грошової допомоги

До такого висновку дійшов Верховний Суд, переглянувши у касаційному порядку справу за позовом виконувача обов'язків керівника місцевої прокуратури в інтересах неповнолітньої особи, позбавленої батьківського піклування, до обласного ліцею-інтернату з посиленою військово-фізичною підготовкою про стягнення одноразової грошової допомоги.

Суть спору полягає в тому, що неповнолітній особі, позбавленій батьківського піклування, навчальним закладом виплачено допомогу як дитині-сироті у розмірі 300 грн 00 коп. Ця сума включила у себе грошову компенсацію випускнику вартості комплексу нового одягу і взуття на суму не менш як 12 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (204 грн 00 коп.) та грошову допомогу випускнику при вступі на навчання до професійно-технічних та вищих навчальних закладів (96 грн 00 коп.). Разом з тим, вважаючи, що розмір такої допомоги має бути не меншим шести прожиткових мінімумів, виконувач обов'язки прокурора звернувся до суду з відповідним позовом.

При цьому, обласний ліцей-інтернат, заперечуючи проти вимог адміністративного позову, посилався на те, що Кабінет Міністрів України встановив можливість отримання одноразової грошової допомоги в розмірі шести прожиткових мінімумів дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування, що перебувають під опікою, лише у випадку їхнього подальшого працевлаштування після закінчення загальноосвітньої школи, відповідно до пункту 13 постанови Кабінету Міністрів України від 5 квітня 1994 року № 226 «Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (Постанова № 226). Також відповідач зазначив, що після закінчення ліцею, дитина не працевлаштовувалася, а вступила до Національної академії сухопутних військ України ім. П. Сагайдачного, відтак вона забезпечується за рахунок держави харчуванням, військовою формою одягу, проживанням в казармі та коштами, а тому позовні вимоги є необґрунтованими.

Суди першої та апеляційної інстанцій адміністративний позов задовольнили, виходячи з того, що законодавство встановлює обов'язок з виплати грошової допомоги усім випускникам навчальних закладів, не розмежовуючи їх на окремі категорії - тих, хто продовжив навчання в іншому навчальному закладі, на тих, хто працевлаштувався, тощо.

Верховний Суд погодився з такими висновками судів першої та апеляційної інстанцій, виходячи з положень статті 1 Закону України «Про охорону дитинства», а також Преамбули та статті 3 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року (у редакції зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року; ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року № 789-XII), відповідно до яких дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження; в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага повинна приділятися якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

Суд також врахував, що розмір одноразової грошової допомоги, визначений статтею 8 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», є більшим за розмір, встановлений пунктом 13 Постанови № 226. При цьому відповідно до частини 2 Прикінцевих положень Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» закони України та інші нормативно-правові акти, прийняті до набрання чинності цим Законом, діють у частині, що не суперечить цьому Закону.

На цій підставі Верховний Суд дійшов до висновку про те, що під час визначення умов виплати та розміру одноразової грошової допомоги дітям – випускникам навчальних закладів, позбавлених батьківського піклування, необхідно керуватися вимогами статті 8 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», яка встановлює обов'язок з виплати грошової допомоги усім таким випускникам навчальних закладів, не розмежовуючи їх на окремі категорії (на тих, хто продовжив навчання в іншому навчальному закладі, на тих, хто працевлаштувався, тощо).

Постанова Верховного Суду від 26 травня 2020 року у справі № 303/5848/16-а (адміністративне провадження № К/9901/38408/18) - <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/89459806>

Відповідальність за допуск особи до роботи у дитячому розважальному комплексі без належного оформлення трудових відносин

Верховний Суд переглянув у касаційному порядку адміністративну справу за позовом ФОП до Управління Державної служби з питань праці про визнання протиправною та скасування постанови.

Суть спору полягає в тому, що за результатом проведення інспекційного відвідування суб'єкта господарювання відповідачем було виявлено факт допущення позивачем деяких осіб до виконання трудових обов'язків – адміністратора, інструктора, кухара та ін. у дитячому розважальному комплексі без укладання трудового договору та видання відповідного наказу (розпорядження), та повідомлення територіального органу Державної фіскальної служби за місцем обліку його як платника єдиного внеску. У зв'язку з виявленим порушенням трудового законодавства, Управлінням Держпраці було прийнято постанову про накладення на позивача штрафу.

Вважаючи цю постанову протиправною, позивач звернувся до суду з позовом.

Судами першої та апеляційної інстанцій позов було задоволено. При цьому суди виходили з того, що висновок відповідача за результатами проведеного позапланового інспекційного відвідування позивача про порушення останнім вимог частини третьої статті 24 Кодексу законів про працю України є помилковим, що у свою чергу свідчить про прийняття ним постанови про накладення штрафу з порушенням вимог чинного законодавства та без належних підстав.

Однак, Верховний Суд не повністю погодився з такими висновками судів попередніх інстанцій, касаційну скаргу Управління Держпраці задовольнив частково, рішення судів попередніх інстанцій скасував та направив справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Суд виходив з того, що єдиним доказом, прийнятим до уваги судами попередніх інстанцій, та яким мотивовано судові рішення, був висновок експерта науково-дослідного експертно-криміналістичного центру, відповідно до якого підпис від імені позивача у засвідчуваних написах «копія вірна» на копіях договорів про надання послуг, укладених з особами – надавачами послуг, виконаний іншою особою.

На підставі вказаного, суди дійшли висновку, що будь-яких інших доказів стосовно укладання позивачем вищенаведених договорів відповідачем у справі суду не було надано.

Водночас, Верховний Суд звернув увагу, що судами попередніх інстанцій не надано жодної правової оцінки письмовим поясненням, долученим відповідачем до відзиву до позовної заяви, в яких відповідні особи пояснили, що працювали у позивача згідно з договорами про надання послуг, які уклалися між ними та позивачем. Також зазначили, що відповідно до вказаних договорів вони зобов'язувалися виконувати різноманітні роботи на замовлення позивача на території дитячого розважального комплексу.

Таким чином, за висновком Касаційного адміністративного суду, суди попередніх інстанцій дійшли передчасних висновків про те, що будь-яких інших доказів стосовно укладання позивачем вищенаведених договорів про надання послуг відповідачем у справі суду не було надано.

У цій справі Верховний Суд застосував правову позицію, згідно з якою застосування Управлінням Держпраці до суб'єкта господарювання штрафних санкцій за допущення до роботи осіб, з якими не оформлено трудові відносини, спрямовано на досягнення справедливого балансу між загальними інтересами суспільства, які полягають у створенні безпечних умов для фізичного розвитку та дозвілля дітей, захисту їх життя та здоров'я, та вимогами захисту економічних інтересів окремої особи, зокрема, гарантованого частиною першою статті 42 Конституції України права на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

При цьому Суд врахував, що позивач зареєстрований як фізична особа-підприємець, основним видом діяльності за КВЕД 93.21 Функціонування атракціонів і тематичних парків. Відповідно до КВЕД-2010, затвердженого наказом Держспоживстандарту України від 11 жовтня 2010 року № 457, цей клас включає діяльність розважальних і тематичних парків, зокрема, з організації відпочинку та розваг (діяльність парків атракціонів, таких як механізовані гірки, водні гірки, ігри, шоу, діяльність, пов'язану з організацією ярмарків і майданчиків для пікніків).

З огляду на зазначене, Суд дійшов висновку, що вказаний вид діяльності пов'язаний із підвищеною небезпекою для відвідувачів, зокрема дітей, а тому вимоги стосовно залучення кваліфікованого персоналу, дотримання правил техніки безпеки та охорони праці є особливо суворими.

Постанова Верховного Суду від 17 вересня 2021 року у справі № 160/5790/19 (адміністративне провадження № К/9901/24401/21) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99686962>

Верховний Суд зобов'язав орган місцевого самоврядування створити службу у справах дітей

Верховний Суд розглянув касаційну скаргу прокуратури у справі щодо обов'язку Миропільської сільської ради створити службу у справах дітей. Прокуратура звернулася до суду в інтересах держави, вимагаючи визнати бездіяльність ради протиправною та зобов'язати її виконати законодавчі вимоги щодо соціального захисту дітей.

Позовні вимоги обґрунтовані тим, що на території Миропільської громади проживає значна кількість дітей, у тому числі діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування. Відповідно до законодавства, органи місцевого самоврядування зобов'язані забезпечувати функціонування служби у справах дітей для реалізації державної політики у сфері захисту прав дитини. Однак Миропільська сільська рада таку службу не створила, що унеможливлює ефективний захист прав дітей, їх облік та належний соціальний супровід.

Суди першої та апеляційної інстанцій відмовили у задоволенні позову, посилаючись на те, що законодавство не встановлює обов'язку створення служби у справах дітей у кожній громаді, а функції із захисту прав дітей

виконуються іншими структурними підрозділами ради. Прокуратура оскаржила ці рішення до Верховного Суду, наголошуючи, що такий підхід суперечить положенням Конституції України, Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» та міжнародним зобов'язанням держави щодо захисту дітей.

Верховний Суд не погодився з висновками судів попередніх інстанцій, визнав бездіяльність Миропільської сільської ради протиправною та зобов'язав її створити службу у справах дітей. Суд підкреслив, що відповідно до статті 4 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» у кожній територіальній громаді має функціонувати служба у справах дітей, а її чисельність визначається з розрахунку щонайменше один працівник на громаду з чисельністю дітей до тисячі осіб. Оскільки у Миропільській громаді проживає 597 дітей, створення відповідної служби є обов'язковим.

Крім того, Верховний Суд послався на міжнародні стандарти захисту прав дитини, зокрема положення Конвенції ООН про права дитини, які зобов'язують державу забезпечувати ефективний соціальний захист дітей та створювати належні механізми їх підтримки. Суд зазначив, що утворення служби у справах дітей є безпосереднім обов'язком місцевого самоврядування, а його невиконання порушує гарантовані законодавством права дітей.

Постанова Верховного Суду від 20 липня 2021 року у справі № 480/3093/20 (адміністративне провадження № К/9901/16894/21) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98493714>

Верховний Суд розглянув справу за позовом прокурора в інтересах держави щодо захисту прав дітей на освіту

Верховний Суд переглянув у касаційному порядку адміністративну справу за позовом керівника місцевої прокуратури в інтересах держави до Тарасівського навчально-виховного комплексу та Гуманітарного відділу виконавчого комітету міської ради, третя особа – Міська рада про визнання протиправною бездіяльності та зобов'язання вчинити певні дії.

Суть цієї справи полягає у тому, що адміністрація навчального закладу допустила бездіяльність у питанні оформлення правовстановлюючих документів на постійне користування земельною ділянкою під будівлями та спорудами НВК. Вважаючи, що така бездіяльність відповідачів може призвести до негативних наслідків та порушення прав дітей на належні умови здобуття освіти, позивач звернувся до адміністративного суду з позовом в інтересах держави.

Ухвалою суду першої інстанції, залишеною без змін постановою суду апеляційної інстанції, позов прокурора залишено без розгляду. Суди дійшли висновку, що прокурор не обґрунтував наявності визначених законодавством підстав для здійснення представництва інтересів держави у цій справі.

Проте Верховний Суд не погодився з такими висновками, касаційну скаргу прокурора задовольнив, судові рішення скасував та направив справу для продовження розгляду до суду першої інстанції. Суд зазначив, що у цій справі виконано вимоги статті 23 Закону України «Про прокуратуру» щодо представництва інтересів держави у суді, оскільки встановлено відсутність органу, уповноваженого на захист інтересів держави, зокрема, здійснювати контроль за оформленням права користування земельними ділянками, що розташовані під навчальними закладами.

Суд підкреслив, що відповідно до статті 28 Конвенції про права дитини держави-учасниці визнають право дитини на освіту і забезпечують її доступність для всіх дітей. Також забезпечення найкращих інтересів дитини є одним із базових міжнародних принципів, закріплених у статті 24 Хартії основних прав Європейського Союзу. Обов'язок органів державної влади та місцевого самоврядування полягає у створенні умов для отримання дитиною освіти, забезпечення її доступності через належне функціонування розгалуженої мережі навчальних закладів.

Верховний Суд звернув увагу на те, що забезпечення права дитини на освіту неможливе без належного нормативного та правового оформлення земельних ділянок, на яких розташовані навчальні заклади. Відсутність правовстановлюючих документів на земельну ділянку може спричинити проблеми з її використанням, утриманням та розвитком закладу освіти, що негативно впливає на інтереси дітей. Така

ситуація також суперечить принципам правової визначеності та належного урядування, які вимагають від органів місцевого самоврядування ефективного управління комунальним майном.

Суд також наголосив, що обов'язок органів місцевого самоврядування щодо створення безпечних та належних умов для здобуття освіти є не лише внутрішнім зобов'язанням держави, а й міжнародним зобов'язанням України, що випливає з Конвенції про права дитини, а також рішень Європейського суду з прав людини. Відтак, Верховний Суд визнав, що прокурор у своїх позовних вимогах обґрунтовано довів наявність порушення інтересів держави у сфері охорони права дітей на освіту через бездіяльність органів місцевого самоврядування, що стало підставою для скасування судових рішень і направлення справи для подальшого розгляду.

Постанова Верховного Суду від 2 грудня 2021 року у справі № 320/10736/20 (адміністративне провадження № К/9901/37572/21) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101608812>

Відповідність введених в обіг на території України іграшок технічним регламентам

Верховний Суд переглянув у касаційному порядку адміністративну справу за позовом ТОВ до Головного управління Держпродспоживслужби в Київській області про визнання протиправними та скасування постанови і рішення.

Спільні правовідносини виникли у зв'язку із накладенням ГУ Держпродспоживслужби на позивача штрафних санкцій та обмежувальних коригувальних заходів за виявлені під час перевірки характеристик продукції порушення, а саме – за відсутність на іграшці або етикетці (ярлику) чи на її пакуванні знаку відповідності технічним регламентам.

Рішенням Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 22 березня 2021 року, залишеним без змін постановою Третього апеляційного адміністративного суду від 10 серпня 2021 року, адміністративний позов задоволено.

Задовольняючи позовні вимоги, суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, виходив з того, що товар «костюм карнавальний для дівчаток», артикул MLCM191025, є товаром, який підпадає під визначення пункту 19 Додатку 1 Технічного регламенту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 151 від 28 лютого 2018 року, а саме - модні аксесуари для дітей, не призначені для використання у грі. Таким чином, за висновком судів, вказаний товар є продукцією, яка не вважається іграшкою відповідно до Технічного регламенту безпечності іграшок та, як наслідок, на її пакуванні не повинен міститися знак відповідності технічним регламентам, про що зазначено відповідачем в рішенні про вжиття обмежувальних (коригувальних) заходів.

Верховний Суд не погодився з такими висновками судів попередніх інстанцій, касаційну скаргу ГУ Держпродспоживслужби задовольнив, рішення судів першої та апеляційної інстанцій скасував та ухвалив нове рішення про відмову у задоволенні позову.

Суд на підставі аналізу положень статті 44 Закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції», Технічного регламенту № 151 та ДСТУ № 2029-29 «Іграшки. Предмети ігрового вжиття» Загальні технічні умови» дійшов висновку, що на території України введенні в обіг іграшки мають відповідати вимогам Технічного регламенту № 151, про що свідчить нанесення знака відповідності технічним регламентам згідно із загальними принципами маркування, установленними законом.

Для надання правильної правової оцінки спірним правовідносинам Суд зазначив, що вирішальне значення має кваліфікація товару «карнавальний костюм для дівчаток», артикул MLCM191025, як іграшки або віднесення його до інших типів товарів.

Вирішуючи це питання, Верховний Суд дійшов висновку, що у силу положень пунктів 2, 3 Технічного регламенту № 151, останній поширюється на продукцію, що розроблена або призначена для використання у грі дітьми віком до 14 років, тобто вирішальною ознакою поняття «іграшка» є факт її використання у грі дітьми віком до 14 років; за цією ознакою окремі елементи, що входять до комплектації спірного товару, слід вважати іграшкою.

Суд також врахував особливий характер спірних правовідносин, в яких дії ГУ Держпродспоживслужби спрямовані на захист суспільно важливого інтересу, а саме - захисту життя та здоров'я дітей.

З огляду на вищезазначене, Верховний Суд зазначив, що на території України введені в обіг іграшки мають відповідати вимогам Технічного регламенту № 151, про що свідчить нанесення знака відповідності технічним регламентам згідно із загальними принципами маркування, установленими законом. При цьому, вжиття органами Держпродспоживслужби обмежувальних заходів, за наявності для цього правових підстав, спрямовано на досягнення справедливого балансу між загальними інтересами суспільства, які полягають у створенні безпечних умов для фізичного розвитку дітей, захисту їх здоров'я від негативного впливу небезпечної нехарчової продукції, та вимогами захисту економічних інтересів окремої особи, зокрема, гарантованого частиною першою статті 42 Конституції України права на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Постанова Верховного Суду від 7 лютого 2022 року у справі № 160/643/21 (адміністративне провадження № К/9901/34554/21) –<https://reyestr.court.gov.ua/Review/103127833>

Умови правомірності рішення про припинення функціонування дитячого будинку сімейного типу

Особа оскаржила до суду розпорядження райдержадміністрації про припинення функціонування дитячого будинку сімейного типу. Позовні вимоги обґрунтовані тим, що зазначене питання має вирішуватись за згодою сторін, а у разі недосягнення згоди - за рішенням суду.

Задовольняючи позовні вимоги, суд першої інстанції виходив з того, що рішення про припинення функціонування дитячого будинку сімейного типу приймається тільки у зв'язку з переміщенням його до іншої адміністративно-територіальної одиниці. Угода про організацію діяльності ДБСТ укладається на підставі рішення про створення дитячого будинку сімейного типу, підставою для припинення функціонування або ліквідації якого може бути розірвання такої угоди, а не навпаки.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та відмовляючи в задоволенні позовних вимог, апеляційний суд виходив із закріплених у Положенні про дитячий будинок сімейного типу, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 року № 564 вимоги про функціонування ДБСТ за умови перебування у ньому на вихованні та проживанні не менше п'яти дітей, а також встановлення судом фактів небажання дітей проживати у ДБСТ. На підставі цього суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що у відповідача були наявні правові підстави для прийняття спірного рішення про припинення функціонування такого будинку і таке рішення обумовлене необхідністю захисту прав дітей, які у ньому виховуються.

Верховний Суд рішення суду апеляційної інстанції залишив без змін з огляду на таке.

Суд, проаналізувавши Положення про дитячий будинок сімейного типу дійшов висновку, що відповідне Положення ототожнює поняття «ліквідації» та «припинення функціонування» ДБСТ. У зв'язку з чим, питання ліквідації ДБСТ належить до повноважень органу, який його створив.

Судами попередніх інстанцій встановлено, що прийняттю спірного розпорядження відповідача передувало виведення зі складу ДБСТ трьох дітей - вихованців за їх зверненням у зв'язку з небажанням перебувати у відповідному дитячому будинку, встановлення невиконання батьками - вихователями зауважень до безпеки місця проживання дітей.

З огляду на закріплені у Положенні про дитячий будинок сімейного типу вимоги про функціонування ДБСТ за умови перебування у ньому на вихованні та проживанні не менше п'яти дітей, встановлення судом фактів небажання дітей проживати у відповідному ДБСТ, а також наявність зауважень до безпеки місця проживання дітей, Верховний Суд погодився з висновком суду апеляційної інстанції про те, що у відповідача були наявні правові підстави для прийняття рішення про припинення функціонування ДБСТ і таке рішення обумовлене необхідністю захисту прав розміщених у ньому дітей.

Щодо доводів скаржника про неправомірність одностороннього розірвання угод про організацію діяльності ДБСТ, Суд зазначив наступне.

Укладаючи відповідні угоди, відповідач діяв на виконання своїх повноважень, як органу опіки та піклування, передбачених статтею 22 Закону України «Про місцеві державні адміністрації», статтями 6 та 11 Закону

України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». Зазначені угоди були спрямовані на організаційне забезпечення дитячого будинку сімейного типу, який створено розпорядженням відповідача. Їх змістом є права та обов'язки сторін, що випливають з владних управлінських функцій відповідача, які пов'язані з опікою та піклуванням над дітьми, позбавленими батьківського піклування.

З огляду на правову природу угод, Суд зробив висновок, що вони є адміністративними договорами. Зобов'язання сторін за цими угодами не є приватно-правовими, забезпечують реалізацію повноважень райдержадміністрації і спрямовані на задоволення інтересів дітей, а не сторін договорів. Відтак, положення Цивільного кодексу України, у тому числі про неправомірність одностороннього розірвання угоди, на спірні правовідносини не поширюються.

Отже, адміністративний договір, хоча й має форму договору, угоди тощо, проте за своєю правовою природою є правовим актом публічно-правового характеру, в якому взаємні права та обов'язки сторін визначаються не на підставі індивідуальної домовленості між сторонами, а на підставі, у першу чергу, закону; відповідно, розірвання такого договору здійснюється за наявності підстав, визначених законом та підстав, визначених договором, які не суперечать закону.

Постанова Верховного Суду від 5 травня 2022 року у справі №320/6514/18 (адміністративне провадження № К/9901/1416/21) - <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104191364>

Особливості проведення громадських обговорень проєктів актів органів місцевого самоврядування у період дії правового режиму воєнного стану

Верховний Суд переглянув у касаційному порядку адміністративну справу за позовом фізичної особи до сільської ради та виконавчих органів сільської ради з питань освіти про визнання протиправним та скасування рішення виконкому сільради про призупинення діяльності на рівні базової середньої освіти закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО) I-III ступенів у 2022-2023 навчальному році.

На обґрунтування позовних вимог зазначалося, що спірні рішення прийняті у спосіб, не передбачений законом, оскільки призупинення діяльності закладу освіти законом не передбачено; Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» не визначено такого повноваження виконкому як реорганізація або ліквідація навчальних закладів комунальної форми власності; виконком сільради вийшов за межі своїх повноважень, оскільки рішення про створення, реорганізацію, ліквідацію чи перепрофілювання (зміну типу) ЗЗСО приймає його засновник виключно на пленарних засіданнях відповідної ради.

Тобто, на думку позивачки, таке рішення могла б прийняти відповідна рада, а не виконком.

Суди першої та апеляційної інстанцій частково задовольнили позов особи, визнали протиправним та скасували рішення виконкому сільради про призупинення діяльності на рівні базової середньої освіти ЗЗСО I-III ступенів у 2022-2023 навчальному році. Суди керувалися тим, що у порушення вимог абзацу другого частини другої статті 32 Закону України «Про повну загальну середню освіту» відповідач прийняв спірне рішення без проведення громадського обговорення, а проєкт вказаного рішення не був опублікований заздалегідь (за 1 рік до прийняття). Крім того, відповідно до частини першої статті 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» територіальна громада має право проводити громадські слухання - зустрічатися з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких члени територіальної громади можуть заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення, що належать до відання місцевого самоврядування.

Верховний Суд погодився з такими висновками судів першої та апеляційної інстанцій, залишивши касаційну скаргу сільради без задоволення, а судові рішення – без змін.

Згідно з пунктом 3 частини першої статті 1 Закону України «Про загальну середню освіту», обов'язок органів державної влади та місцевого самоврядування полягає у створенні в межах визначених законом повноважень умов для комфортного та безпечного життя дитини, отримання освіти, соціального захисту, всебічного розвитку тощо. Відтак, обов'язок органів державної влади та місцевого самоврядування полягає у створенні, у межах визначених законом повноважень, умов для отримання дитиною освіти, забезпечення її доступності шляхом, зокрема, належного функціонування розгалуженої мережі навчальних закладів.

Суд врахував, що частиною другою статті 25 Закону України «Про освіту» передбачено, що засновник закладу освіти або уповноважений ним орган (особа): приймає рішення про створення, реорганізацію, ліквідацію, зміну типу закладу освіти, затверджує статут (його нову редакцію), укладає засновницький договір у випадках, визначених законом.

При цьому відповідно до частин першої та другої статті 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» рада в межах своїх повноважень приймає нормативні та інші акти у формі рішень.

Рішення ради приймається на її пленарному засіданні після обговорення більшістю депутатів від загального складу ради, крім випадків, передбачених цим Законом. При встановленні результатів голосування до загального складу сільської, селищної, міської ради включається сільський, селищний, міський голова, якщо він бере участь у пленарному засіданні ради, і враховується його голос.

Зі змісту наведених норм Верховний Суд дійшов висновку, що рішення про ліквідацію, реорганізацію, інші зміни організаційного характеру щодо навчального закладу приймається його засновником або уповноваженим ним органом після попереднього обговорення проекту відповідного рішення.

Суди попередніх інстанцій у цій справі встановили, що засновником ЗЗСО I-III ступенів освіти є сільська рада. Відповідно до розподілу повноважень щодо управління цим навчальним закладом, визначеного Статутом ЗЗСО I-III ступенів освіти уповноваженим органом засновника на управління ЗЗСО є Відділ освіти, проте, до його повноважень, так само, як і до повноважень інших органів не віднесено прийняття рішень про реорганізацію, ліквідацію, зміну типу цього навчального закладу.

З огляду на таке Суд погодився з висновком судів попередніх інстанцій про те, що спірне рішення, яким фактично проведено ліквідацію ЗЗСО I-III ступенів, мала право приймати виключно сільрада, однак у порушення норм законодавства таке рішення було прийнято виконкомом сільради з перевищенням повноважень.

У цій справі суди попередніх інстанцій із Протоколу відкритих батьківських зборів ЗЗСО встановили, що на обговорення цих Зборів було винесене спірне рішення про призупинення діяльності школи, за наслідками якого батьки підтримали позицію, що вказане рішення є неправомірним та порушує права та інтереси учнів та їх батьків, а також вирішили вжити заходів щодо оскарження вказаних рішень.

Стосовно посилання скаржника на правовий режим воєнного стану, Суд звернув увагу на положення частини десятої статті 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», згідно з якими у період дії воєнного стану на акти органів місцевого самоврядування, військово-цивільних адміністрацій та військових адміністрацій, а також на їх посадових осіб не поширюються вимоги пункту 3 частини першої (у частині оприлюднення проектів актів), частини четвертої статті 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації», Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» та Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання».

Суд врахував також Рекомендацію № R(87)16 Комітету міністрів Ради Європи (КМРЄ) щодо адміністративних процедур, які зачіпають велику кількість осіб (on administrative procedures affecting a large number of persons), що визначає такі принципи прийняття адміністративних актів, що мають вплив на велику кількість осіб, зокрема:

- пропозиція прийняття відповідного акта повинна бути донесена до зацікавлених осіб у доступній та відкритій формі і таким чином, щоб це забезпечувало поінформованість зацікавлених осіб про можливий вплив від прийняття акта на їх права, свободи та інтереси;
- беручи до уваги об'єкт та наслідки пропонованого адміністративного акта, статус або кількість зацікавлених осіб, компетентний орган може прийняти рішення про те, що процедура участі триватиме за однією або кількома з таких форм: а) письмові спостереження; б) приватні чи публічні слухання; в) представництво в дорадчому органі компетентного органу;
- адміністративний акт повинен бути доведений до відома громадськості та відповідне повідомлення повинно містити інформацію про основні висновки, що випливають із процедури прийняття акта; мотиви прийняття адміністративного акта; інформацію про способи заперечення проти прийняття адміністративного акта та строк, протягом якого вони повинні бути використаним.

Згідно з Рекомендацією № R(87)16 адміністративний акт, що має вплив на велику кількість осіб, повинен обов'язково підлягати судовому контролю, який здійснюється з належним урахуванням прав та інтересів зацікавлених осіб, зокрема, шляхом забезпечення участі представників таких осіб у судовому розгляді справи, її апеляційному перегляді, та повідомленням про розгляд справи шляхом публічного оголошення.

У цій справі Верховний Суд виклав правовий висновок, відповідно до якого у період дії воєнного стану на акти органів місцевого самоврядування поширюються деякі обмеження щодо оприлюднення таких актів у порядку, визначеному частиною четвертою статті 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації», а також щодо виконання вимог законів України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» та «Про державну допомогу суб'єктам господарювання».

Проте, відповідні обмеження не стосуються виконання органами місцевого самоврядування вимог статті 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та статті 32 Закону України «Про повну загальну середню освіту». До того ж проведення консультацій з громадськістю не обмежується необхідністю оприлюднення проєктів відповідних рішень, а включає також інші форми роз'яснень, у тому числі Інтернет-конференції, відеоконференції тощо.

Постанова Верховного Суду від 13 лютого 2024 року у справі № 320/5934/22 (адміністративне провадження № К/990/26581/23) – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116964901>

Висновки

Практика Верховного Суду у сфері захисту прав дітей свідчить про її узгодженість із міжнародними стандартами та прагнення забезпечити найкращі інтереси дитини в усіх аспектах її життя. Суд активно застосовує положення Конституції України, Конвенції ООН про права дитини та враховує рішення Європейського суду з прав людини, що дозволяє ефективно інтегрувати принципи захисту прав дітей у національне правове поле.

Верховний Суд наполегливо наголошує на обов'язку державних органів і місцевого самоврядування створювати належні умови для реалізації права дитини на освіту, соціальний захист і безпечне середовище для розвитку. Особливе значення мають рішення щодо права дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на отримання соціальної допомоги, а також судові висновки щодо балансу між правом на освіту та санітарно-епідеміологічними вимогами.

Аналіз тенденцій показує, що Верховний Суд приділяє увагу питанням відповідальності органів влади за належне виконання своїх зобов'язань у сфері захисту прав дітей. Це сприяє формуванню єдиних стандартів захисту прав дітей в Україні та забезпечує правову визначеність у спірних питаннях.

Список використаних джерел

1. Берназюк Ян Національні та міжнародні стандарти захисту прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування <https://constitutionalist.com.ua/natsionalni-ta-mizhnarodni-standarty-zakhystu-prav-ditej-syrit-i-ditej-pozbavlenykh-batkivskoho-pikluvannya>
2. Берназюк Ян. Питання участі прокурора у публічно-правових спорах, пов'язаних із захистом прав дитини https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/prosecutor_childhood_orphanhood_bernaziuk.pdf

Файли матеріалу

[Оригінальний файл автора](#)